

การย้อนมองการศึกษาภาษาญี่ปุ่นในฐานะภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2¹

SAKUMA Katsuhiko

1. บทนำ

ไม่ใช่เรื่องที่น่าอวดนัก แต่เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าผมเป็นคนที่มีมักจะพูดอะไรนอกเรื่องอยู่บ่อยๆ วันนี้จะพูดเรื่องการศึกษาภาษาญี่ปุ่นในฐานะภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 อาจจะค่อยๆ ออกจากเรื่องการศึกษาภาษาญี่ปุ่นออกไปเรื่อยๆ และไม่น่าจะกลับเข้าเรื่องเดิมได้หรือไม่ ถ้าอย่างไรก็ต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เนื่องจากเมื่อเดือนกรกฎาคม ปี 2001 ผมได้มาบรรยายเกี่ยวกับการศึกษาภาษาญี่ปุ่นในฐานะภาษาต่างประเทศที่ 2 ของสถาบันราชภัฏจัดขึ้นที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ชื่อบทความนี้จึงมีคำว่า "การย้อนมอง" นำหน้า ซึ่งเนื้อหาของการบรรยายในครั้งนั้นได้ลงพิมพ์ในวารสารมูลนิธิญี่ปุ่นเล่ม 5 แล้ว

เรื่องที่จะพูดในวันนี้จะเริ่มจากเมืองไทย แต่ก็ห่างจากเอเชียออกไปยังประเทศอื่น จากนั้นจึงจะย้อนกลับมาเมืองไทย และญี่ปุ่นอีกครั้ง แล้วจึงมองถึงความหมายของคำว่า "การศึกษาภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2²" และทัศนคติต่อการสอนของอาจารย์ผู้สอน สิ่งที่ผมจะพูดในวันนี้มีอยู่หลายอย่างด้วยกันที่ตัวผมเองก็ไม่สามารถทำได้ ดังนั้นจึงขอพูดในฐานะของคนญี่ปุ่นคนหนึ่งที่มีความรู้สึกละอาย และอยากจะย้อนกลับมาพิจารณาตัวเองเพื่อแก้ไข

2. "ผลประโยชน์" ที่มีในการศึกษาภาษาญี่ปุ่น

ผมมาเมืองไทยเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณ 20 ปีก่อน ในตอนนั้นก็สมารถที่จะเห็นรถญี่ปุ่นวิ่งอยู่บนถนนและตามร้านขายหนังสือก็เห็นหนังสือการ์ตูนญี่ปุ่นแปลวางขายเต็มไปหมดแล้ว เมื่อไปตามย่านการค้า ก็ทำให้ตกใจได้เห็นโปสเตอร์นักร้องวัยรุ่นญี่ปุ่นวางอยู่ด้วย

เมื่อฤดูร้อนปีที่แล้ว ผมได้มีโอกาสไปเยี่ยมชมการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในระดับมัธยมปลายที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ช่วงของการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นที่ได้เข้าเยี่ยมชมนั้น เป็นช่วงที่พิเศษมีชีวิตชีวาอย่างมาก ทำให้ผมคิดว่าถ้าสมัยที่ผมเป็นนักเรียนมัธยมปลายได้เรียนภาษาอังกฤษในชั้นเรียนแบบนั้น ภาษาอังกฤษของผมคงจะดีขึ้นกว่านี้ หลังช่วงไมเรียน ผมได้ดูสมุดโน้ตซึ่งนักเรียนกับอาจารย์ผู้รับผิดชอบใช้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน หน้าแรกในสมุดโน้ตเป็นการเขียนแนะนำตัวนักเรียนเอง และตรงส่วนล่างจะมีมุมที่เรียกว่า "คนรักของฉัน" นักเรียนจะแปะรูปคนที่ตัวเองคิดถึงบ้าง และเขียนถึงเรื่องราว "คนรัก" ของตัวเองบ้าง คนที่เขียนถึง "คนรักตัวจริง" มีน้อย จะเขียนถึงดารานักแสดงหรือนักร้องวัยรุ่นญี่ปุ่นที่ตัวเองชื่นชอบเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็ไม่น่าต่างจากนักเรียนมัธยมต้นมัธยมปลายของญี่ปุ่นเลย จากจุดนี้ทำให้ผมรู้สึกว่าเมืองไทยใกล้เคียงกับญี่ปุ่นทั้งในด้านภูมิประเทศและวัฒนธรรม รถแท็กซี่ที่วิ่งอยู่บนถนนในกรุงเทพฯ เกือบทั้งหมดก็เป็นรถญี่ปุ่น

ดังนั้น สภาพแวดล้อมในการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในระดับมัธยมปลายหรือมหาวิทยาลัยจึงค่อนข้างดี มีโอกาสที่จะได้สัมผัสกับละครหรือเพลงญี่ปุ่น และสามารถนำภาษาญี่ปุ่นมาใช้ในการทำงานได้ และถ้ารู้ภาษาญี่ปุ่นค่อนข้างดีก็จะเป็นประโยชน์ต่อหน้าที่การงานด้วย

แต่สภาพแวดล้อมในการศึกษาภาษาญี่ปุ่นแบบนี้คงจะมีไม่บ่อยมากนักในโลก คนที่เรียนภาษาญี่ปุ่นในสภาพแวดล้อมที่ตรงข้ามกับที่กล่าวมาแล้วก็มีอยู่ไม่น้อย

3. “ผลประโยชน์” ที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงในการศึกษาภาษาญี่ปุ่น

3.1 ประเทศ Tonga

การศึกษภาษาญี่ปุ่นภายใต้สภาพแวดล้อมที่เรียกว่าต่างจากเมืองไทยโดยสิ้นเชิงแบบ “คนละโลก” เลยนั้น มีให้เห็นอยู่ ก่อนอื่นไปดูที่ประเทศ Tonga ซึ่งเป็นประเทศที่อยู่ทางแถบแปซิฟิกตอนใต้ ทุกคนคงจะรู้จักประเทศ Tonga แต่คิดว่าคนที่เคยไปนั้นคงจะมีน้อย ประเทศหมู่เกาะแปซิฟิกตอนใต้เช่นกันที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีคือประเทศฟีจี ชาวญี่ปุ่นที่ไปเที่ยวเพื่อดำน้ำก็มีมาก ว่ากันว่านักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่ไปเยือนฟีจีในปีหนึ่งๆ มีถึงประมาณ 3 หมื่นคน แล้วคิดว่านักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่ไปเที่ยวประเทศ Tonga นั้นมีจำนวนเท่าไร อาจจะเป็นเพราะไม่มีสายการบินที่บินตรงไปถึง Tonga เลย ปีหนึ่งๆ มีชาวญี่ปุ่นไป Tonga เพียง 100 – 200 คนเท่านั้น Tonga เป็นประเทศหมู่เกาะ เกาะใหญ่ที่สุดที่กษัตริย์ทรงพำนักอยู่ที่ชื่อว่า Tongatapu นั้น มีพื้นที่เล็กกว่าเกาะภูเก็ตของไทยเสียอีก³ จากหมู่เกาะที่มีคนมาเยือนเพียง 100 – 200 คนต่อปี ขึ้นเครื่องบินเล็กขนาดบรรทุก 12-13 คนขึ้นไปทางเหนือ ผ่านหมู่เกาะและแนวปะการังที่สวยงามไปประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่งจะถึงเกาะที่ชื่อว่า Vava'u นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่มาเยือนเกาะ Vava'u นี้จะมีสักเท่าไร ผมเคยไปเกาะนี้เมื่อ 10 ปีก่อน ปีหนึ่งๆ จะมีนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นมาประมาณ 10 กว่าคนเท่านั้น ท่านสามารถจินตนาการถึงสถานที่ซึ่งปีหนึ่งๆ มีนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นไปเยือนเพียง 10 – 20 คนได้หรือไม่ อาจจะมีหลายท่านคิดว่าเป็นที่ๆ สงบดีมาก เกาะแห่งนี้เป็นเกาะเล็กๆ ที่เงียบสงบมากจริงๆ แต่โรงเรียนระดับมัธยมในเกาะนี้มีการสอนภาษาญี่ปุ่นมานานกว่า 20 ปีแล้วทาง JOCV (Japan Overseas Cooperation Volunteers) ได้ส่งอาจารย์สอนภาษาญี่ปุ่นไปบางปีถึง 2 คนและมีการสอนภาษาญี่ปุ่นติดต่อกันมาโดยตลอด ที่นั่นภาษาญี่ปุ่นไม่มีประโยชน์ทั้งสำหรับการศึกษาต่อหรือการทำงาน การศึกษาภาษาญี่ปุ่นนั้นมิได้เพื่ออะไร จากรายงานของ JOCV มีอาจารย์หนุ่มสาวชาวญี่ปุ่นบางคนแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมาว่าการศึกษาภาษาญี่ปุ่นที่ Vava'u นั้นไม่จำเป็น ตัวผมเองเมื่อตอนไปถึงสนามบินของเกาะเล็กๆ แห่งนี้ก็มีคำถามเหมือนกันว่า “ทำไมจึงต้องมีการศึกษาภาษาญี่ปุ่นที่นี่” “จะเรียนภาษาญี่ปุ่นไปเพื่ออะไร”

จากการไปดูงานในครั้งนั้น ผมได้ไปเยี่ยมโรงเรียนมัธยมบนเกาะ Vava'u และได้ชมชั่วโมงเรียนของนักเรียนมัธยมต้น แม้ว่าหมดชั่วโมงแล้ว นักเรียนก็ไม่ออกจากห้องเรียนและจ้องมองผมอยู่ห่างๆ นักเรียนหญิงสวมชุดนักเรียนสีน้ำตาลแดง ส่วนนักเรียนชายสวมชุดยาวคล้ายๆ ชุดยูคาตะของญี่ปุ่นและมีสายคาดเอว ผมรู้สึกแปลกๆ และค่อนข้างอึดอัดกับความเงียบรอบข้าง พวกนักเรียนมองผมอยู่ห่างๆ ด้วยสายตาที่เหมือนกับมองสัตว์ประหลาด สักครูก็มีนักเรียนชายคนหนึ่งถามผมว่า「アナタウエ、オトコウデスカ。」 “คุณเป็นผู้ชายหรือเปล่า” ผมตกใจมาก แต่ตรงนี้จะหวั่นไหวไม่ได้และจะตอบว่า「見ればわかるでしょ。」 “ดูก็รู้ไม่ใช่หรือ” ก็ไม่ได้ ตอนนั้นผมต้องแสดงถึงความเข้มแข็งในฐานะครูภาษาญี่ปุ่น และตอบไปอย่างชัดเจนว่า「はい、私は、男です。」 “ใช่ ผมเป็นผู้ชาย” จากนั้น นักเรียนประมาณ 30 คนก็ส่งเสียงเฮ และค่อยๆ เข้ามาใกล้ที่ละก้าวสองก้าว แล้วก็มีนักเรียนอีกคนถามขึ้นมาว่า「あなたは、日本人ですか。」 “คุณเป็นคนญี่ปุ่นหรือเปล่า” ต่อจากนั้นก็มียุทธวิธีคนอื่นๆ ถามว่า 「あなたは、いつトンガにきましたか。」 “คุณมา Tonga เมื่อไร” พวกนักเรียนเข้ามาใกล้ขึ้นเรื่อยๆ เรื่อยๆ จนในที่สุดผมก็อยู่ในวงล้อมของพวกเขา แล้วก็มีนักเรียนหญิงคนหนึ่งพูดขึ้นว่า「私の趣味は、.....。」 “งานอดิเรกของฉันคือ.....” ทั้งๆ ที่ผมไม่ได้ถาม ซึ่งไม่จบอยู่แค่นั้น ผลสุดท้าย นักเรียนเกือบ 30 คน ได้พูดถึงงานอดิเรกของตัวเองทีละคนทีละคนจนครบ ทำให้ชั่วโมงเรียนถัดไปต้องงด ผมไปห้องเรียนโดยที่ไม่ได้เตรียมตัวหรือเอาของฝากอะไรไปให้นักเรียนเลย แต่ผมได้รู้ในภายหลังว่า พวกนักเรียนบอกว่า「こんなに楽しいことはなかった。」 “ไม่เคยได้สนุกอย่างนี้มาก่อน”

ช่วงเวลาที่ไปเยี่ยมชมชั้นเรียนที่ทองคำเป็นช่วงเวลาที่น่าสนใจมากสำหรับผม ในตอนนั้นผมไม่ได้รู้สึกว่่าที่นักเรียนมัธยมต้นที่ทองคำตั้งคำถามเป็นภาษาญี่ปุ่นได้หรือสามารถใช้ภาษาญี่ปุ่นที่เรียนมาได้ แต่สิ่งที่ผมรู้สึกว่่าพิเศษเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมดคือพลังอันกล้าแกร่ง ความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรมชาติ ความต้องการที่จะสื่อสารกับผู้อื่นแม้ว่าจะไม่ใช่คนที่รู้จัก ความสนใจต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งนักเรียนได้แสดงออกมา⁴ ภาษาญี่ปุ่นเป็นเพียงสื่อทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ดังกล่าวเท่านั้น การที่ได้ใช้ชีวิตอย่างสนุกสนานกับคนที่เหมือนกับเราคนที่เข้ากับเราได้เท่านั้นไม่เพียงพอ ความรู้สึกยินดีที่ได้สัมผัสกับคนที่ต่างจากเรา ให้ความสนใจกับสิ่งต่างๆ นอกเหนือจากตัวเอง ผมคิดว่่าเป็นเรื่องที่พิเศษมากถ้าการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ แม้ว่าจะไม่มีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าหรือหน้าที่การงาน แต่นับได้ว่่าการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความหมายมาก

3.2 ประเทศโปแลนด์

การศึกษาภาษาญี่ปุ่นที่ไม่ได้มีผลประโยชน์โดยตรงกับการศึกษาค้นคว้าหรือหน้าที่การงานอย่างเช่น ในประเทศทองคำที่ภาษาญี่ปุ่นเป็นเพียงวิชาหนึ่งในโรงเรียนมัธยมเท่านั้น จากประเทศทองคำ แปะซึฟูกุดอนได้ ไปต่อกันที่ประเทศโปแลนด์ ในยุโรปตะวันออก จากกรุงวอร์ซอเมืองหลวงออกไปประมาณ 4 ชั่วโมงโดยรถยนต์ มีเมืองชื่อว่า Torun ซึ่งมีประชากรอยู่ประมาณ 2 แสนคน ว่ากันว่่าเป็นบ้านเกิดของ Copernicus มหาวิทยาลัยของเมืองนี้จึงมีชื่อว่ามหาวิทยาลัย Copernicus ผมเคยไปเยี่ยมชมมหาวิทยาลัยนี้ตอนปลายฤดูหนาวเมื่อประมาณ 10 ปีก่อน ระหว่างที่เดินไปตามระเบียบเพื่อไปยังห้องเรียน เวลาประมาณ 4 โมงหรือ 4 โมงครึ่ง ซึ่งก็เริ่มจะมืดแล้ว ก็ได้ยินเสียงดนตรีที่คุ้นหูแว่วมาจากห้องเรียนด้านในสุดที่มีแสงไฟฟ้าลอดออกมา

ที่บอกว่า “คุ้นหู” ก็เพราะว่่าเป็นเพลงไตเติ้ลของวีดีโอประกอบการสอน 『ヤンさんと日本人々 “คุณยังกับคนญี่ปุ่น”』 ที่ผมมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผนจนถึงการผลิตมาเป็นเวลากว่า 10 กว่าปี ชั้นเรียนภาษาญี่ปุ่นนั้นเป็นชั้นที่มหาวิทยาลัยเปิดสำหรับบุคคลทั่วไป สอนโดยอาจารย์ JOCV คนหนึ่ง เปิดมาได้ประมาณ 1 ปีแล้ว ผมรู้สึกสนุกมากกับการที่ได้เข้าร่วมชั้นเรียนโดยการเป็นคู่ในการฝึกบทสนทนาให้ และตกใจมากที่ได้ทราบว่่าอายุของผู้เรียนนั้นมีตั้งแต่ 11 ปี 16 ปี 17 ปี และสูงสุดถึง 74 ปี สำหรับเมืองในชนบทที่มีประชากร 2 แสนคนและคนญี่ปุ่นเพียงคนเดียวนั้น การเรียนภาษาญี่ปุ่นจะมีไปเพื่ออะไร แต่สิ่งที่ผมรู้สึกก็คือทุกคนในชั้นเรียนกันอย่างสนุกสนาน เป็นชั้นเรียนที่มีแต่คนที่อยากจะได้เรียนภาษาญี่ปุ่นจริงๆ ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้สูงอายุ มีบรรยากาศที่อบอุ่น ทุกคนตั้งใจเรียน สิ่งที่ผมได้เห็นนั้น รวากับเป็นฉากๆ หนึ่งในภาพยนตร์เลยทีเดียว

ขอแนะนำตัวอย่างจากโปแลนด์อีกสัก 1 ตัวอย่าง ที่เมืองเล็กๆ แห่งหนึ่ง อาจารย์คัทสึอิชิ โยชิตะซึ่งแต่งงานกับชาวโปแลนด์และเปิดสอนภาษาญี่ปุ่นอยู่ที่นั่น เกี่ยวกับเรื่องนี้ ะพนฯ นางาโอะ เอียวโด เอกอัครราชทูตโปแลนด์ในตอนนั้น ได้เขียนบทความเรื่อง 「八十の手習い “การเรียนในวัย 80”」 ไว้ในนิตยสารชื่อ 『文芸春秋 “BUNGEISHUNJU”』 และเล่าว่่าเป็นชั้นเรียนภาษาญี่ปุ่นที่อายุผู้เรียนโดยเฉลี่ยคือ 80 ปี

ในเมืองที่ห่างไกลจากเมืองหลวง คุณยายอายุ 80 จะเรียนภาษาญี่ปุ่นไปเพื่ออะไร คงไม่ใช่เพื่อนำไปใช้ในการทำงานหรือการศึกษาค้นคว้า น่าจะพูดได้ว่่าเรียนไปเพราะความอยากรว่่าจะเรียนรู้เหมือนกับการเรียนดนตรีหรือศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวหรือผู้สูงอายุ คนรวยหรือคนจน มีเวลาหรือไม่ มนุษย์เรานั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่ยังไม่รู้ อยากรว่่าสัมผัสกับสิ่งที่สวยงาม อยากรว่่าไปยังที่ๆ สูงขึ้นไปอีก แม้ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะไม่มีความประโยชน์ต่อหน้าที่การงานเลยก็ตาม สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นเครื่องพิสูจน์ความเป็นมนุษย์ของเราได้ ผมคิดว่่าการเรียนรู้

ภาษาต่างประเทศนั้นมีความสำคัญในแง่นี้ด้วย พวกเราอยู่กับกิจกรรมการเรียนการสอนวันแล้ววันเล่าแต่คงจะลืมการเรียนภาษาต่างประเทศที่พิเศษเช่นนี้ได้

4. ความเป็นไปของวิธีการสอนภาษาต่างประเทศกับ “บทบาทของครู”

ขอย้อนกลับไปพูดถึงเรื่องวิธีการสอนภาษาต่างประเทศและทัศนคติของครูผู้สอน จากนั้นจะลองดูเรื่องความหมายของการศึกษาภาษาญี่ปุ่นในฐานะภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 ทุกคนได้เคยเรียนเกี่ยวกับเรื่องวิธีการสอนมาแล้ว สมัยก่อนจนถึงในช่วงราวๆ ศตวรรษที่ 19 ตอนต้นโดยทั่วไปวิธีการสอนจะเป็นแบบ “Grammar-Translation Method” ซึ่งเป็นการสอนโดยอธิบายหรือแปลภาษาต่างประเทศที่เรียนเช่นภาษาละตินมาเป็นภาษาแม่ของผู้เรียน พอถึงราวกลางศตวรรษที่ 19 ทางแถบยุโรปการค้าขายระหว่างประเทศเจริญขึ้น ทำให้การพูดและการฟังเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ และในช่วงนั้นเป็นช่วงที่มีศาสตร์สมัยใหม่ เช่น ภาษาศาสตร์ จิตวิทยา สังคมศาสตร์ เกิดขึ้น วิธีการสอนแบบ “Direct Method” ซึ่งเน้นเรื่องเสียงจึงเกิดขึ้นตามมาด้วย จากนั้นหลังจากผ่านช่วงลองผิดลองถูกไป การสอนแบบ “Audio Lingual” ซึ่งมีพื้นฐานมาจากแนวคิด Behavioristic Psychology และ Structural Linguistics ก็ถือกำเนิดขึ้นและใช้กันอย่างแพร่หลาย ถ้าจะพูดกันอย่างง่าย ๆ วิธีการสอนแบบนี้มีแนวคิดว่าการเรียนรู้เกิดจากการฝึกฝนที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นความเคยชิน ตัวอย่างวิธีการสอนแบบนี้ก็เช่นการฝึกฝนโครงสร้างประโยคหรือการจำทั้งหมด วิธีการสอนแบบนี้เป็นกระแสหลักในช่วงทศวรรษที่ 70 – 80 แต่จริงๆ แล้วแม้ในปัจจุบันการสอนแบบ “Audio Lingual” นี้ก็ยังหลงเหลืออยู่ รวมทั้งการสอนแบบ “Grammar-Translation Method” ก็ยังคงใช้อยู่เช่นกัน

ในปัจจุบันการสอนแบบ “Grammar-Translation Method” หรือ “Audio Lingual” ก็ยังมีให้เห็นโดยทั่วไป แต่ตั้งแต่ช่วงปี 1970 เป็นต้นมาก็มีรูปแบบการสอนแบบใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่น “Suggestopedia” “Silent Way” “Communicative Approach” “TPR (Total Physical Response)” “Natural Approach” ในครั้งนี้ คงไม่มีเวลาอธิบายการสอนในแต่ละแบบ แต่ “วิธีการสอนแบบใหม่” เหล่านี้มีจุดที่เหมือนกันอยู่หลายอย่างด้วยกัน ข้อแรกก็คือความคิดที่ว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางไม่ใช่ตัวผู้สอนหรือเนื้อหา ข้อ 2 คือสภาพจิตใจของผู้เรียนมีความสำคัญมาก ส่วนข้อ 3 คือความคิดที่ว่าการฝึกฝนต่างๆ นั้นจะต้องให้ใกล้เคียงกับการสื่อสารจริงให้มากที่สุด

ในบรรดา “วิธีการสอนแบบใหม่” แบบต่างๆ มีวิธีการสอนที่เรียกว่า “Natural Approach” ซึ่งวิธีการสอนนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า เด็กทารกนั้นเรียนรู้ภาษาแม่ของตัวเองในสภาพที่ผ่อนคลายและเต็มไปด้วยความรักจากแม่ Krashen & Terrell ผู้นำของวิธีการสอนแบบ “Natural Approach” มีแนวคิดในเชิงปฏิเสธต่อวิธีฝึกแบบถามตอบหรือการฝึกโครงสร้างประโยค ซึ่งวิธีการฝึกเหล่านี้ถือว่าเป็นวิธีที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย และเขายังคิดว่าการแก้ไขข้อผิดพลาดของผู้เรียนนั้นเป็นสิ่งที่ปัญหาอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเขามีความเชื่ออย่างแรงกล้าในความสามารถในการเรียนรู้ของมนุษย์นั่นเอง ถ้ามนุษย์ได้รับการป้อนข้อมูลทางภาษาเข้าไปในขณะที่กำลังมีความสุข (สภาพที่กำลังมีความสุขนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก) มนุษย์จะสามารถเรียนรู้ภาษานั้นได้โดยอัตโนมัติ กล่าวคือ ความคิดที่ว่าครูผู้สอนภาษาต่างประเทศนั้นไม่ควรทำอะไรที่เป็นการรบกวนการเรียนรู้ใดๆ ความคิดนี้ทำให้นึกถึงหลักการรักษาโรคของตะวันออกที่เชื่อว่ามนุษย์มีพลังในการรักษาโรคตามธรรมชาติ เมื่อมีความเชื่อในความสามารถในการเรียนรู้ของมนุษย์ บทบาทของครูผู้สอน หรือความคาดหวังที่มีต่อครูผู้สอนก็เปลี่ยนไป ครูผู้สอนไม่ใช่ผู้ควบคุมหรือผู้นำอีกต่อไปแต่จะต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือหรือผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เรียน

การสัมมนากลุ่มศึกษาภาษาญี่ปุ่นในวันนี้ อาจารย์กนกกรได้รายงานการปฏิบัติงานจริงในชั่วโมงการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นของอาจารย์ที่โรงเรียน อาจารย์ได้กล่าวหลายครั้งว่า ครูทำไม่ได้ แต่นักเรียนสามารถคิดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาได้ ในขณะที่ครูเฝ้าคอยดูแลนักเรียนอย่างเอาใจใส่นั้นนักเรียนเองก็ร่วมกันคิดร่วมกันทำกิจกรรมการแสดงออกต่าง ๆ ของนักเรียน จนครูเองก็ตกใจ ผมเองก็รู้สึกมีความสุขอย่างยิ่งที่ได้ทราบว่าชั่วโมงการเรียนการสอนของอาจารย์กนกกรได้ให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระของนักเรียนและมีความเชื่อมั่นในความสามารถของนักเรียน

การศึกษาภาษาต่างประเทศในปัจจุบันได้รับอิทธิพลต่างๆ จาก “วิธีการสอนแบบใหม่” นี้ ซึ่งภาพพจน์ของ “ครูที่ดี” ก็ได้เปลี่ยนไปด้วย ไม่เฉพาะแต่ครูผู้สอนภาษาต่างประเทศเท่านั้น เงื่อนไขของการเป็นครูที่นักเรียนรักเคารพก็เปลี่ยนแปลงไปทีละน้อย แต่ก่อนครูที่เข้มงวดคอยผลักดันนักเรียนอยู่ตลอดจะเป็นครูที่ได้รับความนิยม แต่ปัจจุบันก็ค่อนข้างจะล้าสมัยไปแล้ว ปัจจุบันนี้ดูเหมือนว่าครูที่ไม่ค่อยเข้มงวด ใจดี จะได้รับความนิยมมากกว่า ครูที่ดูภายนอกเหมือนจะเป็นครูที่ดี เข้มงวดกับนักเรียน แต่พอถึงเรื่องของตัวเองแล้วกลับไม่เข้มงวดเท่าที่ควร ครูประเภทนี้ก็จะไม่ได้รับความเคารพจากนักเรียน แต่ครูที่ถึงแม้ว่าบุคลิกภายนอกจะไม่ดีนักถ้ามีความจริงใจนักเรียนก็จะให้ความนับถือ ในละครยอดนิยมที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับโรงเรียนตัวเองของเรื่องก็เป็นครูที่ทั้งขี้ขลาดและไม่หล่อแต่เต็มไปด้วยความจริงใจและเป็นที่รักใคร่ของนักเรียน

ความใจดี ความอบอุ่น กลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับครูมากกว่าความมีอำนาจ ความเข้มงวด เมื่อพูดถึงความใจดี ความอบอุ่นแล้ว ที่นี้เมืองไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “สยามเมืองยิ้ม” แท้ๆ จึงอยากจะให้รักษาความเป็นการศึกษาแบบไทยๆ ที่เต็มไปด้วยความมีน้ำใจ ความอบอุ่นเอาไว้ให้ดี และสิ่งนี้จะนำไปสู่การศึกษาแบบ “ประชาธิปไตย” ต่อไป

ไม่ได้หมายความว่าจะหมดยุคของ “ครูในอุดมคติ” ประเภทที่มีความสามารถ นานับถือ คอยผลักดันนักเรียนอยู่ตลอดไปแล้ว แต่ถ้าเป็นครูประเภทที่คอยบังคับนักเรียนนั้นคงจะล้าสมัยไปแล้วแน่ๆ ลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับการศึกษาเท่านั้นแต่กำลังเกิดขึ้นกับสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว บริษัท วงการการเมือง รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย

รูปแบบที่ว่าผู้มีอำนาจเหนือกว่าบังคับให้ผู้ที่ย่อยกว่าทำตามสิ่งที่ตนเองต้องการนั้น เช่น พ่อแม่กับลูก ครูกับนักเรียน เจ้านายในบริษัทกับลูกน้อง ประเทศที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าประเทศที่ย่อยกว่า ล้าสมัยขึ้นเรื่อยๆ และคิดว่าจะต้องเป็นเช่นนั้นด้วย

วิธีการสอนที่คำนึงถึงสถานะความรู้สึกของผู้เรียนและเกี่ยวเนื่องไปถึงความคิดที่คำนึงถึงสถานะภาพของ “ผู้อ่อนแอ” ด้วย นั้น เช่น คิดถึงความรู้สึกของนักเรียนหรือเด็กที่เป็นฝ่ายโดนดูถูกดูแคลานอยู่บ้านหรือโรงเรียน คิดถึงความรู้สึกของพนักงานบริษัทที่ไม่สามารถปฏิเสธงานที่ได้รับคำสั่งมาได้ คิดถึงความรู้สึกของคนที่อยู่ในประเทศที่แพ้สงครามและยากจนลงเรื่อยๆ แม้จะไม่เก่ง ไม่มีอำนาจ ยากจน พิกัด นิสัยไม่ดี ไม่ว่าใครก็ตามก็อยากที่จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุข การทำความเข้าใจในข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้นับเป็นสิ่งสำคัญ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการนำไปสู่ “การอยู่ร่วมกันในสังคม” ซึ่งกำลังเป็น Keyword ที่ใช้กันบ่อยในปัจจุบัน

5. การแสวงหา “การอยู่ร่วมกัน”

ผลงานที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของ ริวโนะสุเกะ อะคุตะงาวะ เรื่อง 「蜘蛛の糸」 “ใยแมงมุม” เรื่องนี้เริ่มจากที่พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นชายผู้หนึ่งกำลังทุกข์ทรมานอยู่ในนรก จึงมีพระราชดำริที่จะช่วยเหลือชายผู้นี้ เนื่องจากชายผู้นี้ได้เคยช่วยแมงมุมตัวหนึ่งไว้จากการโดนเหยียบ

ความคิดที่ว่าแม้แต่ชีวิตเล็กๆ ของแมลงก็เป็นสิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญนี้ เมืองแห่งพุทธศาสนาอย่างเมืองไทยคงจะเข้าใจเป็นอย่างดี และความคิดนี้ยังเกี่ยวเนื่องไปถึงความคิดที่ว่าจะต้องให้ความสำคัญแก่ผู้ที่ย่อยแอหรือคนกลุ่มน้อยด้วย ผมเองก็ไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับศาสนาเท่าไรนัก แต่ไม่ว่าศาสนาใดก็ตามย่อมไม่ยอมรับการใช้กำลังหรือการรังแกผู้ย่อยแอไม่ใช่หรือ น่าจะกล่าวได้ว่า เป้าหมายร่วมกันอย่างหนึ่งของพวกเราคือการให้ความสำคัญกับสถานะภาพของผู้ย่อยแอ นั่นเอง

มีผลงานนิทานสำหรับเด็กเรื่องหนึ่งของ เคนจิ มียาซาวา ชื่อเรื่อง 「夜だかの星 “ดวงดาวของนก夜だか”」 เป็นหนังสือนิทานที่มีภาพประกอบซึ่งได้รับความนิยมแม้กระทั่งปัจจุบันนี้ ตัวเคนจิ มียาซาวาเองนั้นเป็นนักวิทยาศาสตร์การเกษตรและเป็นผู้ที่มีศรัทธาในพุทธศาสนามาก เขาได้ทุ่มเทความสามารถทำสิ่งต่างๆ เพื่อชาวนาที่ยากจนและเด็กๆ เขาจากโลกนี้ไปเมื่ออายุได้เพียง 37 ปี

ตัวเอกของเรื่องนี้ คือนก 夜だか (คล้ายเหยี่ยวปีกยาวประมาณ 22 เซนติเมตร ปากแบน จีบแมลงกินเป็นอาหาร) เป็นนกที่ไม่สวยงาม แต่ชื่อนก 夜だか (だか หมายถึง เหยี่ยว) ไปเหมือนกับชื่อของเหยี่ยว เหยี่ยวจึงพูดว่า จะฆ่า นก 夜だか ถ้าไม่เปลี่ยนชื่อจาก 鷹 (เหยี่ยว) ซึ่งเป็นตัวแทนของนกที่มีพลังกำลังอันเข้มแข็ง นก 夜だか ทนไม่ได้ต่อความหวาดกลัวและความโคกเคี้ยวจึงบินขึ้นไปบนท้องฟ้ายามราตรี ในเวลานั้นเองตัวดั่งก็บินเข้าไปในปากของนก 夜だか และนก 夜だか ก็กลืนตัวดั่งเข้าไป ลองมาอ่านเนื้อหาส่วนนั้นกันสักหน่อย

" ตัวดั่งหนึ่งเข้าไปในลำคอของนก 夜だか รวกับว่าปีกของตัวดั่งที่กางออกไปนั้นขุดเกี่ยวอยู่ในลำคอของนก 夜だか นก 夜だか จึงต้องพยายามกลักรื้อตัวดั่งลงไป ในเวลานั้นเอง จีบปล้นนก 夜だか ก็รู้สึกเจ็บแปลบที่บริเวณหน้าอก นก 夜だか จึงร้องไห้คร่ำครวญด้วยเสียงอันดังและบินวนไปวนมาอยู่บนท้องฟ้าพร้อมกับส่งเสียงร้องไห้คร่ำครวญ

(โอ้ตัวดั่ง แมลงตัวเล็กตัวน้อยเป็นจำนวนตั้งมากมายถูกฆ่าทำลายทุกคืนและคราวนี้ลำพังเพียงข้าผู้เดียวที่จะถูกเหยี่ยวฆ่า มันช่างเป็นเรื่องที่น่าเจ็บปวดจริงๆ โอ้ ช่างน่าเจ็บปวดจริงๆ ข้าเองจะไม่กินแมลงอีกแล้ว จะได้อดตายไปเสียเลย แต่ไม่หรอก ก่อนที่ข้าจะอดตาย เจ้าเหยี่ยวก็คงจะฆ่าข้าตายแล้วล่ะ)

เมื่อเป็นเช่นนี้ นก 夜だか ที่ได้ตัดสินใจว่าจะไม่มีชีวิตอยู่อีกต่อไปแล้ว จึงไปหาน้องชายซึ่งเป็นนก カワセ ミ (นกกินปลาชนิดหนึ่ง) เพื่อบอกลา หลังจากที่ได้อธิบายเรื่องราวต่างๆ แล้ว จึงพูดกับนก カワセ ミ ว่า

"วันนี้ข้าพูดอะไรอีกเลย และตัวเจ้าเองนะเวลาที่จะต้องจับปลากินก็จับกินเถอะ แต่อย่าเที่ยวแก้งจับปลาเล่นละลาก่อน "

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ในทางชีววิทยานั้นพูดถึง "ห่วงโซ่อาหาร" ซึ่งเป็นวัฏจักรของธรรมชาติที่พืชถูกกินโดยสัตว์กินพืช และสัตว์กินพืชก็ถูกกินโดยสัตว์กินเนื้อ สิ่งมีชีวิตจึงต้องฆ่าสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่าเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง สิ่งนี้อาจจะเป็นเรื่องตามธรรมชาติ แต่มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความชีวิตที่บางครั้งบางคราวจะรู้สึกทุกข์ทรมานใจ รู้สึกสงสัย และไม่สามารถที่จะยอมรับได้ว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมชาติเหมือนกับเรื่องของนก 夜だか ทั้งๆ ที่มนุษย์มีชีวิตที่ดูเหมือนว่าอยู่บนยอดของ "ห่วงโซ่อาหาร" ในความหมายเช่นนี้สามารถพูดได้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ยกเว้นเป็นพิเศษ มีพฤติกรรมแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยกับ "ห่วงโซ่อาหาร" มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่มีความรู้สึกว่าจะไม่ฆ่าสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่าเพื่อความ

อยู่รอดของตัวเอง และอาจจะกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความพยายามอย่างเต็มที่ที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันให้ได้ การใช้ชีวิตร่วมกันของสิ่งมีชีวิตที่เข้มแข็งและสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอ สิ่งนี้ก็คือ “การมีชีวิตอยู่ร่วมกัน” ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็น Keyword คำหนึ่งที่นิยมในศตวรรษที่ 21 นี้ ที่พูดว่า “บางครั้งบางคราว” หรือ “เพียงเล็กน้อย” นั้น ก็เนื่องจากทั้งๆ ที่มนุษย์รู้สึกกลัวกลุ่มกับสิ่งต่างๆ ดังกล่าว มนุษย์ก็ต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการกินสิ่งมีชีวิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพืช หรือสัตว์ กล่าวคือมนุษย์เราก็ยังคงต้องดำเนินชีวิตอยู่ด้วยการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่าแม้ว่าจะต่างกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระดับหนึ่ง ผู้ที่สำนึกถึง “ความรู้สึกผิด” หรือ “บาป” ดังเช่น พระชินรัน (親鸞) ผู้มีชื่อเสียงในสมัยคามาคุระคงมีไม่น้อยทีเดียว

เมื่อสักครู่นี้ ผมได้พูดถึงเกี่ยวกับวิวัฒนาการวิธีการสอนภาษาต่างประเทศ หลังจากที่ได้ผ่านช่วงการลองผิดลองถูกมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน และได้พิจารณาทางด้านจิตวิญญาณของมนุษย์แล้ว จะเห็นได้ว่า วิธีการสอนมีแนวโน้มที่ว่า ครูผู้สอนจะไม่ใช่ว่าผู้ที่มีอำนาจเด็ดขาดอีกต่อไป จะต้องคอยดูแลผู้เรียนอย่างเอาใจใส่และอบอุ่น ไม่ใช่ในทางฮิสปรีเอจลัมเหนือกับพระอาทิตย์ก็ตาม⁵ แต่ครูที่มีจิตใจดีและกระตือรือร้นจำนวนมาก พยายามที่จะแทนที่การใช้อำนาจด้วยจิตใจอันดีงามและแทนที่ความเข้มงวดด้วยความอะลุ่มอล่วย และจากนี้ไป การพูดคุยกัน การเกลี้ยกล่อม น่าจะมีความสำคัญกว่า คำชี้แนะหรือคำสั่งจากครูแต่เพียงฝ่ายเดียว สิ่งนี้เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน แม้แต่ในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ วิธีการที่จะได้เป็นผู้นำทางการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ โดยใช้กำลังอำนาจบังคับมานั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นเรื่องล้าสมัยเท่านั้น เมื่อมองถึงผลในระยะยาวแล้วจะเห็นว่าไม่เป็นผลดีเลย และถ้าไม่ใช้วิธีการแบบอะลุ่มอล่วยแล้วคงจะเป็นโซคร้ายของมนุษยชาติเลยทีเดียว

ทุกครั้งที่ผมคิดว่าความอะลุ่มอล่วยสำคัญกว่าความเข้มงวดนั้น ผมจะนึกถึงสำนวนภาษาไทยที่ว่า “ไม่เป็นไร” ขึ้นมาอยู่เสมอ โค้ชโคอิเดะซึ่งเป็นโค้ชผู้ฝึกสอน นาโโอะ ทาคายาชิ นักวิ่งมาราธอนเหรียญทองโอลิมปิกที่จัดขึ้นที่นครซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลียได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาอยู่เสมอ สิ่งที่เขาพูดเน้นซ้ำแล้วซ้ำอีกคือ “ถ้าอยากจะสอนให้ถึงระดับสูงจริงๆ แล้วจะต้องเสี่ยงการตำหนิข้อผิดพลาด แต่จะต้องหาจุดดีและชมจุดดีนั้นอย่างจริงจัง การใช้อารมณ์ในการสอนเป็นสิ่งที่แย่ที่สุด และถึงแม้จะเป็นการดูต่ำกว่ากล่าวโดยมีเหตุผลที่รับฟังได้ก็ตามก็สามารถทำให้นักกีฬาสูญเสียความมั่นใจ และ ตื่นเต้นได้ ซึ่งจะส่งผลให้ไม่สามารถแสดงความสามารถของตนเองออกมาได้อย่างเต็มที่” และเขายังพูดว่า โลกเราทุกวันนี้ครูและพ่อแม่ใช้พลังงานและเวลาไปกับการว่ากล่าวตักเตือนมากเกินไป จนทำให้ตัวเองก็เหนื่อยหงุดหงิดและเกิดข้อผิดพลาดในการอบรม การให้การศึกษา

คงจะมีบางคนที่ยกวลว่า “ไม่เป็นไร” นั้น สื่อถึงการเอาอกเอาใจ ใจดีทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น จะทำให้ไม่สามารถคาดหวังถึง “ความก้าวหน้า” หรือ “การพัฒนา” ได้อย่างเต็มที่ แต่จริงๆ แล้ว เมื่อถูกถามว่า “ความก้าวหน้า” หรือ “การพัฒนา” นั้นเป็นสิ่งที่ต้ออย่างนั้นหรือ และเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับที่จะต้องเสียสละบางสิ่งบางอย่างเพื่อที่จะได้มาหรือไม่

พวกเราใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางความเพียบพร้อมทางวัตถุ หากพวกเรายังคงไขว่คว้าหาความมั่งคั่งความอุดมสมบูรณ์อย่างไม่มีที่สิ้นสุดแล้วก็คงจะเป็นเรื่องปกติที่การแข่งขันจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ถ้ายังมีการแข่งขันระหว่างบุคคลกับบุคคล บริษัทกับบริษัท ประเทศกับประเทศ ต่อไป “การมีชีวิตอยู่ร่วมกัน” ก็จะเป็นไปได้ยาก และในไม่ช้าก็เกิดการสู้รบ และในที่สุดโลกก็จะล่มสลายลง คำสอนเกี่ยวกับการระงับความปรารถนาของมนุษย์และชี้แนะถึงการอดกลั้นที่มีอยู่ในคำสอนทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ หรืออิสลามนั้น นับได้ว่าเป็นเขาวงกตที่มีอยู่ในสันดานของมนุษยชาติที่จะช่วยชะลอการล่มสลายของโลกไว้

แม้แต่ในประเทศที่เรียกกันว่า ประเทศที่พัฒนาแล้ว ปัญหาการรังแกเด็กเล็ก⁶ หรือปัญหาการฆ่าตัวตาย⁷ ของคนวัยกลางคนช่วงอายุ 50 – 60 ปี ประชาชนที่อยู่ในประเทศที่มีสภาพดังกล่าวจะเรียกได้ว่ามีความเป็นอยู่อย่างสุขได้หรือ

ศาสตราจารย์ Amartya Kumar Sen ชาวอินเดีย เป็นคนเอเชียคนแรกที่ได้รับรางวัลโนเบล สาขาเศรษฐศาสตร์ (ปี 1998) เมื่อถูกถามว่าเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นในระยะ 100 ปี ในศตวรรษที่ 20 คืออะไร ท่านก็ตอบว่าเหตุการณ์นั้นคือการเกิดของ “ระบอบประชาธิปไตย” เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าแนวคิดของ “ระบอบประชาธิปไตย” มีที่มาจากยุคกรีกโบราณเป็นเวลามากกว่า 2000 ปีมาแล้วและมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน แต่กล่าวได้ว่า “ระบอบประชาธิปไตย” นี้ได้กลายเป็นระบบที่ได้รับการยอมรับกันอย่างแพร่หลายและเป็นสากลในศตวรรษที่ 20 นี้เอง

“การมีชีวิตอยู่ร่วมกัน” ซึ่งเป็น Keyword ซึ่งเป็นที่นิยมกันอยู่ในระยะนี้ความจริงแล้วเป็นอุดมการณ์ที่มีอยู่ใน “ระบอบประชาธิปไตย” ด้วยเช่นเดียวกับ “ระบอบประชาธิปไตย” การที่จะทำให้ “การมีชีวิตอยู่ร่วมกัน” เป็นจริงขึ้นมาได้นั้นเป็นเรื่องยากยิ่ง “สันติภาพ” ที่ได้มาจากการกดขี่ผู้ที่ไม่เห็นด้วยจำนวนน้อยนั้นไม่ใช่ทั้ง “การมีชีวิตอยู่ร่วมกัน” และไม่ใช่ทั้ง “ระบอบประชาธิปไตย” แต่เป็นโลกแห่ง “ปลาใหญ่กินปลาเล็ก”

6. การศึกษาภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 กับ “การพัฒนาการศึกษา” ⁸

สิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงในที่นี้ก็คือความรับผิดชอบของชนชั้นผู้นำ ปัญหาอยู่ที่ว่าผู้ที่อยู่ในสถานภาพผู้นำของสาขาต่างๆ นั้นจะมีหน้าที่ที่ตนคิดอย่างไร เช่น ถ้าเป็นผู้นำที่รู้สึกเพียงว่าขอให้ตัวเองและครอบครัวมีฐานะดี ข้าราชการราคาแพง แต่งกายด้วยเสื้อผ้าทันสมัย ได้รับการศึกษาในสถาบันที่มีชื่อเสียง ได้ไปเที่ยวต่างประเทศก็พอใจแล้ว ก็คงจะทำให้คนส่วนใหญ่มีความสุขได้ยาก ถ้าชนชั้นผู้นำหรือคนหนุ่มสาวที่กำลังจะเป็นชนชั้นผู้นำของประเทศไม่ค่อยคำนึงถึงปัญหาผู้ด้อยโอกาสในสังคมหรือคนกลุ่มน้อยแล้วถึงแม้ว่าสังคมนั้นจะมีความก้าวหน้าหรือได้รับการพัฒนาอย่างไรก็ตาม ก็คงไม่สามารถพูดได้ว่าสังคมนั้นเป็นสังคมที่สมบูรณ์แบบ

ผมคิดว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการที่จะทำให้สังคม ๆ หนึ่งเป็นสังคมที่สมบูรณ์แบบและดำรงสภาพความสมบูรณ์แบบนั้นไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาสำหรับคนหนุ่มสาวที่จะเป็นอนาคตของชาติต่อไปนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก ในโลกนี้สิ่งที่ดูเหมือนไม่มีประโยชน์แต่จริง ๆ แล้วมีค่ามากนั้นมีอยู่ไม่น้อย “ความโอบอ้อมอารี” ต่อผู้ด้อยโอกาสทางสังคม และ “ความอะลุ่มอล่วย” ต่อผู้ที่มีสถานภาพต่างจากตัวเองนั้นเป็นสิ่งจำเป็น แม้ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะไม่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงหรือการเข้าทำงานในบริษัทชั้นนำ การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาโดยตรงกับช่วงเวลาในการสร้างบุคลิกภาพและเป็นช่วงเวลาสำคัญในการหล่อหลอมสั่งสมค่านิยมที่เป็นสากล และเหนือกว่าการคำนึงถึง “ผลประโยชน์” ใดๆ ชาวยุโรปผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า “มนุษย์เราจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หากขาดความเข้มแข็งแต่มนุษย์เราจะไม่มีความสุขในการมีชีวิตอยู่หากขาดซึ่งจิตใจที่ดีงาม”

ผมคิดว่า การศึกษาภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะการศึกษาภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 นั้น จะได้รับความสนใจในด้าน “การศึกษาที่มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนา” มากขึ้นเรื่อยๆ อาจจะกล่าวได้ว่าความฝันที่อยากจะสร้างสังคมที่มีความสุขเพื่อคนจำนวนมากไม่ใช่เพื่อตัวเองและครอบครัว รวมไปถึงทำที่ที่ตนคิดและพื้นฐานความสามารถที่จะทำให้เกิดสังคมดังกล่าว นั้นเริ่มต้นจาก “การฝึกฝน” ที่จะพยายามให้ความสนใจกับบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ที่ต่างจากตัวเองและการได้ทำความเข้าใจสัมผัสกับสิ่งนั้น การได้พบกับตัวอักษรที่ไม่คุ้นเคย โครงสร้างไวยากรณ์ใหม่ๆ ระบบเสียง กฎการใช้สำนวนแสดงความรู้สึกที่แตกต่างไปจากภาษาแม่ของตัวเอง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ “การฝึกฝน” ที่ว่านั่นเอง ถ้าแม้แต่พูดว่า “ต่างจากที่ตัวเองคิดไว้” “ไม่เข้าใจ” “แปลก” ก็จะไม่สามารถก้าวไปข้างหน้าได้เลย ในการศึกษาภาษาต่างประเทศ เรื่องนี้นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ “การฝึกฝน” ที่เกิดจากความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างตัวเองกับคนแปลกหน้านั้นนับว่าเป็นขั้นตอนที่มีค่ายิ่ง เมื่อสักครู่นี้ ผมได้กล่าวถึงอาจารย์กนกกรให้นักเรียนแบ่งกลุ่มทำกิจกรรมในห้องเรียนและยังได้ทราบว่

ในการสอบบ้างครั้งอาจารย์ก็นำการแบ่งกลุ่มนักเรียนมาใช้ด้วยเช่นกัน

ผมเห็นด้วยกับอาจารย์กนกกรที่กล่าวว่า การเรียนที่ให้นักเรียนเก่งช่วยเหลือนักเรียนไม่ค่อยเก่งในห้องเรียนช่วยให้นักเรียนรู้สึกว่าเขาประสบความสำเร็จในการเรียนและพึงพอใจกับการเรียนนั้นนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ และสิ่งนี้ย่อมมีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาของประเทศนั้นๆ ด้วย และอาจกล่าวได้ว่านักเรียนที่นักเรียนรู้สึกว่าเขาประสบความสำเร็จในการเรียนและพึงพอใจกับการเรียนนั้นเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่พยายามค้นหา “การอยู่ร่วมกัน” ซึ่งมีค่าเกินกว่าการศึกษาภาษาญี่ปุ่นในความหมายแบบแคบๆ ผมคิดว่าสิ่งนี้ย่อมมีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาของประเทศอย่างแน่นอน และในไม่ช้ากิจกรรมดังกล่าวนี้คงจะขยายออกไปอย่างกว้างขวางไร้พรมแดน

การศึกษาภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 ซึ่งเกี่ยวข้องเนื่องกับ “การศึกษาในฐานะประชากรของโลก” นี้ นับได้ว่ามีความหมายสำคัญอย่างยิ่ง ไม่เฉพาะในการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น ยังรวมไปถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และการศึกษาตลอดชีวิตอีกด้วย ดังนั้น ผมจึงคิดว่าการที่นักเรียนมัธยมต้น และคุณยายอายุ 80 ปี มีความตั้งใจที่จะเรียนภาษาญี่ปุ่นแม้จะอยู่ในประเทศที่ห่างไกลและแตกต่างจากญี่ปุ่นโดยสิ้นเชิงทั้งในแง่วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม อย่างทองก้าหรือโปแลนด์ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก

7. บทส่งท้าย

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าประเทศไทยมีความใกล้เคียงกับญี่ปุ่นทั้งในแง่วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษาภาษาญี่ปุ่นจึงเป็นที่ยอมรับกันว่า “ผลประโยชน์” แต่ภายใต้ “ผลประโยชน์” นั้นอาจจะทำให้เรามองไม่เห็นความพิเศษของภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 ที่ซ่อนอยู่ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ผมเองในฐานะของคนญี่ปุ่นคนหนึ่งรู้สึกอีกมากมายที่นักเรียนจำนวนมากได้เรียนภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 ตั้งแต่ระดับมัธยมปลาย และรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่พิเศษมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกปัจจุบันการรู้ภาษาต่างประเทศนอกเหนือจากภาษาอังกฤษนั้นเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างยิ่ง ดังนั้นขอให้อาจารย์ทุกท่านที่สอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทยมีความภาคภูมิใจและมีความมั่นใจในการเรียนการสอนของท่าน

เมื่อเทียบกันแล้ว ญี่ปุ่นซึ่งเร่งแต่จะปรับปรุงการเรียนการสอนภาษาอังกฤษแต่การเรียนภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 กลับไม่เป็นที่แพร่หลายเลยในระดับมัธยมปลาย⁹ นับว่าเป็นโชคร้ายจริงๆ ถ้านักเรียนมัธยมปลายของญี่ปุ่นมีโอกาสได้เรียนภาษาจีน ภาษาเกาหลี ภาษาไทย ภาษาเวียดนาม ภาษาอาระเบีย สักสัปดาห์ละครั้ง 2 ครั้ง และได้เรียนกับครูผู้สอนที่เป็นเจ้าของภาษาด้วยแล้วละก็ ผมคิดว่านักเรียนจะได้รับ “ของมีค่า” ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ไม่น้อยเลยทีเดียว

ท้ายที่สุดนี้ ผมมีเรื่องที่จะขอรับรองมูลนิธิญี่ปุ่นอยู่เรื่องหนึ่ง ในส่วน “The Japan Foundation” ซึ่งเป็นชื่อภาษาอังกฤษนั้นก็ไม่มีหมายอะไรเป็นพิเศษ แต่คำว่า 「交」读 “การแลกเปลี่ยน” ในชื่อของ 「国際交流基金」 นั้น มีความหมายว่า “การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน” ซึ่งเป็นความหมายที่สำคัญมากแฝงอยู่ในการให้ความช่วยเหลือทางด้านการศึกษาภาษาญี่ปุ่นนั้น ไม่ว่าใครก็คงจะประเมิณผลความตั้งใจจริงในการพัฒนากิจกรรมด้านนี้ของมูลนิธิไว้สูง แต่ผมคิดว่าจะเป็นเรื่องที่น่ายินดีมาก ถ้าจากนี้ไปคนญี่ปุ่นในฐานะหนึ่งในสมาชิกของเอเชียจะได้เรียนรู้ภาษาของประเทศในแถบเอเชียโดยที่ได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากมูลนิธิญี่ปุ่นด้วย ดังที่กล่าวไปแล้วว่าถ้านักเรียนมัธยมปลายของญี่ปุ่นได้มีโอกาสเรียนภาษาไทยกับครูผู้สอนชาวไทยในญี่ปุ่นสักสัปดาห์ละครั้ง 2 ครั้งจะเป็นสิ่งที่ดีมากทีเดียว การที่นักเรียนจะเก่งภาษาไทยหรือไม่ไม่เป็นปัญหาสำคัญ สิ่งที่สำคัญก็คือ ผมมั่นใจว่านักเรียนมัธยมปลายจะได้เรียนรู้สิ่งที่มีค่าต่างๆ มากมายโดยผ่านการเรียนภาษาไทย ดังนั้น ถ้าศูนย์ภาษา มูลนิธิญี่ปุ่น กรุงเทพฯ จะจัดให้มี Workshop หรือการสัมมนา

สำหรับชาวไทยเกี่ยวกับการสอนภาษาไทยให้คนญี่ปุ่นด้วยแล้วก็จะมีความหมายมากทีเดียว และไม่ต้องสงสัยเลยว่าความพยายามดังกล่าวนี้จะนำไปสู่ความหมายที่แท้จริงของคำว่า 「国際交流」 อย่างแน่นอน

แต่ถ้าจะให้พูดถึงตัวผมเองแล้ว ผมก็รู้สึกอายมากที่ตัวเองได้เลือกการเริ่มเรียนภาษาไทยมาหลายปีแล้ว ผมจึงขอถือโอกาสอันดี ในวาระที่ศูนย์ภาษา มุลนิธิญี่ปุ่น กรุงเทพฯ ได้ก่อตั้งมาครบ 10 ปีในวันนี้ สัญญากับท่านทั้งหลายว่า ผมจะเริ่มเรียนภาษาไทยในปีนี้จะเก่งหรือไม่นั้นไม่ใช่สิ่งสำคัญ ผมคงจะได้เรียนรู้สิ่งที่มีค่าต่างๆ อย่างมากมาย ผมขอจบการบรรยายในวันนี้ พร้อมกับ "คำสัญญา"¹⁰ ส่วนตัว ที่ให้ไว้กับทุกท่าน และขอขอบคุณที่ทุกท่านสละเวลาฟังเรื่องของผมมาจนจบ

ภาคผนวก

- (1) บทความนี้ผู้เขียนได้เพิ่มหัวข้อย่อยในต้นฉบับเดิมที่ได้พิมพ์แจกประกอบคำบรรยายฉบับภาษาไทยแปลโดย ขวัญใจ แซ่คู และ นพวรรณ บุญสม ในวันสัมมนาเนื่องในโอกาสครบรอบการก่อตั้ง 10 ปีของศูนย์ภาษา มุลนิธิญี่ปุ่น กรุงเทพฯ วันที่ 24 มีนาคม 2545 ณ โรงแรมแกรนด์แปซิฟิก กรุงเทพฯ เพื่อช่วยให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้น
- (2) "การศึกษาภาษาต่างประเทศที่ 2" ที่ได้กล่าวถึงในที่นี้ ผู้เขียนได้คำนึงถึงผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งเป็นอาจารย์สอนภาษาญี่ปุ่นอยู่ในระดับมัธยมศึกษาสถาบันราชภัฏเป็นหลัก อย่างไรก็ตามเนื้อหาที่ยังครอบคลุมถึงความรู้เกี่ยวกับการศึกษาภาษาต่างประเทศที่ 2 สำหรับผู้ที่ศึกษาภาษาญี่ปุ่นเป็นวิชาเอกหรือทำวิจัยเกี่ยวกับภาษาญี่ปุ่นอีกด้วย
- (3) พื้นที่รวมของเกาะต่างๆ ในประเทศทองคำเท่ากับ 697 ตารางกิโลเมตร ในขณะที่เกาะภูเก็ตมีพื้นที่ 550 ตารางกิโลเมตร , บิวก ทะเลสาบที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่นมีพื้นที่ 670 ตารางกิโลเมตร
- (4) ตำราชื่อ "Teaching Foreign-Language Skills" ของ Rivers, Wilga M. เขาได้ตั้งคำถามผู้อ่านว่า "ถ้าไม่มีโอกาสได้ใช้เลย ไม่ต้องสอนการพูดก็ได้หรือ" คำตอบของ Rivers คือ "NO" มาจากความคิดว่า สำหรับมนุษย์แล้ว การพูด การฟัง เป็นความต้องการทางธรรมชาติซึ่งเป็นที่ต้องเติมให้เต็ม
- (5) นิทานอีสปเรื่อง "ลมเหนือกับพระอาทิตย์" สามารถนำมาเปรียบเทียบได้กับวิธีการสอนของครูที่ใช้อำนาจเด็ดขาดกับครูที่ใช้ความอ่อนลุ่มลุ่มล่อยคอยดูแลผู้เรียนอย่างอบอุ่น เรื่องย่อของนิทานอีสปเรื่องนี้สรุปได้ดังนี้ "วันหนึ่งลมเหนือกับพระอาทิตย์ต้องการจะประลองพลังกำลังกันว่าใครจะชนะโดยมีเงื่อนไขในการแข่งขันกันว่า ถ้าใครทำให้ชายคนหนึ่งที่กำลังเดินผ่านมานั้นถอดเสื้อออกได้จะเป็นผู้ชนะ ลมเหนือพยายามใช้กำลังแรงลมพัดให้ชายผู้นั้นถอดเสื้อออกให้ได้แต่ชายผู้นั้นกลับสวมเสื้อเพิ่มขึ้นเพื่อปกป้องความหนาวเย็นของลม ซึ่งตรงข้ามกับความอบอุ่นละมุนจากแสงอาทิตย์กลับทำให้คนถอดเสื้อออกได้" นิทานเรื่องนี้สอนว่า "การใช้ความรุนแรงย่อมพ่ายแพ้ต่อความอ่อนโยน" ซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบได้กับวิธีการสอนของครู
- (6) Vandana Shiva เป็นผู้ที่มีบทบาทเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศอินเดียได้มาแสดงปาฐกถาที่ญี่ปุ่นว่า ตั้งแต่ดั้งเดิมมา พวกวัว หมู ไก่เป็นสัตว์ที่ไม่ทำร้ายและไม่กินซึ่งกันและกัน แต่เมื่อพื้นที่ทำการปศุสัตว์ลดลงไป สัตว์พวกนี้จึงขาดอิสระในการดำเนินชีวิตเกิดความเครียดจนอาละวาดทำร้ายซึ่งกันและกัน พร้อมกับได้ยกตัวอย่างดังนี้ "ศัตรูพืชคล้ายกับผู้ก่อการร้าย ยิ่งถูกโจมตี ยิ่งอาละวาด วิธีการเพียงวิธีเดียวเท่านั้นที่จะป้องกันผู้ก่อการร้ายศัตรูพืชวัชพืชได้คือการจัดพื้นที่ให้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบและไม่รบกวนการดำเนินชีวิตของพวกเขา เมื่อใช้กำลังปราบปรามก็จะทำให้เกิดการใช้กำลังโต้ตอบกลับมา เหตุการณ์เช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรกรรมหรือสงครามเย็น"

- (7) จากข้อมูลของกระทรวงสาธารณสุขแรงงานและสวัสดิการรายงานว่า ในประเทศญี่ปุ่นจำนวนของผู้ที่ฆ่าตัวตายตั้งแต่ปี 1998 ต่อเนื่องกัน 3 ปี มีมากกว่า 30,000 คน ซึ่งมีจำนวนมากกว่าจำนวนผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุถึง 3 เท่า และในจำนวนผู้ที่ฆ่าตัวตายนี้ผู้ชายวัย 50 ปี มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นมากซึ่งมีจำนวนมากกว่า 3,000 รายต่อปี
- (8) “การศึกษาที่มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนา” หมายถึง การศึกษาในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาในสังคม เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม และหาวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าวเหล่านั้น
- (9) เกาหลีเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ใกล้กับประเทศญี่ปุ่นเริ่มมีการสอนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศภาษาที่ 1 ในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาเช่นเดียวกับญี่ปุ่น แต่คะแนนสอบ TOEFL ของผู้เรียนภาษาอังกฤษในประเทศเกาหลีอยู่ในระดับสูงกว่าผู้เรียนชาวญี่ปุ่น และในขณะที่ประเทศเกาหลีมีผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นในฐานะภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 ในระดับมัธยมศึกษามากกว่า 750,000 คน แต่ประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีจำนวนประชากรมากกว่าประเทศเกาหลีถึง 2 เท่ากลับมีนักเรียนมัธยมเรียนภาษาเกาหลีไม่ถึง 10,000 คน
- (10) (ส่วนที่เขียนเพิ่มเติม) ปลายปีเดียวกับที่ผมได้มาบรรยาย ผมก็ได้เริ่มเรียนภาษาไทยตามที่ได้สัญญาเอาไว้ แต่เรียนได้เพียงการอ่านเขียนพยัญชนะเท่านั้นและได้หยุดเรียนไปขณะที่กำลังเรียนสระอยู่ จากนั้นเป็นต้นมาผมก็ได้เลิกเรียนไปโดยปริยาย จึงขอถือโอกาสแจ้งมา ณ ที่นี้ (ฤดูร้อน ปี 2004)

บรรณานุกรม

- 兵藤長雄「八十の手習い」『文芸春秋』(文芸春秋社) 1996. 4
 前田武彦「ごめんね、リベカさん」『クロスロード』(青年海外協力隊事務局) 1993. 12
 佐久間勝彦「日本語で“協力”のジレンマ」『クロスロード』(青年海外協力隊事務局) 1998. 11

